

A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS EGYES GONDOLATI ELŐZMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

RAPKAY BENCE–ILLÉS SÁNDOR–STÁRICS ROLAND

CONTEMPLATION ON LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Until recently, spatial development policies in Hungary predominantly focused on the outer sources and interactions between territories. Now, Hungarian researchers start to agree on the fact that another pillar can be used more efficiently in local development: the pillar which is based on inner or other word local resources (human, natural, artificial etc.). In this paper, the authors argue that, the scientific community should initiate a discourse about the theory of the Local Economic Development (LED) besides the practice of LED. We suppose that the scarcity of morality is a crucial part for the creation of new ideas. When we say „local economy” we mean the specific level of the economy, where the production and the consumption are almost directly interconnected. On this specific spatial level, people can clearly know their place in the chain of production/consumption and the – badly injured – capital of trust can be rebuilt in the society. Our main objective is to create an alternative of the way-too-expensive welfare state model. We plan to find a sustainable lifestyle for rural territories and for local groups in even major cities. In our point of view, the governmental advocacy and aiding cannot be the solution on development strategy of LED.

Keywords: local economic development, crisis, rural, agriculture, social economics, strategy

Bevezetés

Válság van a világban. A válság okaiként azonban egy ENSZ (2011) kiadvány is gazdasági és pénzügyi tényezőket nevez meg, amelyek sajnálatos társadalmi következményekkel is párosulnak. Mindeddig fel sem merült, hogy általános társadalmi problémák okozhatják az elhúzódó gazdasági és pénzügyi bajokat. Márpedig nagy valószínűséggel az ok-okozati összefüggés ebben az irányban is fennáll, tehát végeredményben kölcsönhatások bonyolult szövedékéről van szó.

Válság van Magyarországon, hiszen a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális válság nagyszámú szimptomája van egyidejűleg jelen. Ezek között vannak olyanok, amelyek globális eredetűek, mások európai uniós tagságunkból adódnak, vannak olyanok, amelyek sajátos kelet-közép-európai fekvésünkéből erednek, s végül vannak magyar sajátosságok is. A hiány, a nélkülözés és a szenvedés bizonyos fokú megtapasztalása kivételessé teszi a válságidőszakot a problémák gyökereinek feltárására és a megoldási lehetőségek kidolgozására. Az emberek ideális esetben ilyenkor fogékonyabbak az előremutató gondolatokra és jobban törődnek olyan értékekkel és jelenségekkel is, amelyeket korábban esetleg észre sem vettek, vagy amik fölött átsiklott a tekintetük a bőség éveiben. Azonban kimerülni látszanak azok a gondolatok, erőforrások és fejlődési lehetőségek, amelyek az elmúlt évtizedek fejlődésének a dinamikáját adták. A jólét éveiben a döntéshozók és a gazdaság szereplői észre sem vették a helyi gazdaság alapvető jelentőségét az adott közösség számára, így fejlesztésének sem tulajdonítottak kiemelt jelentőséget.

A helyi gazdaság a gazdaságnak az a legalsó működési szintje, ahol közvetlenül összekapcsolódik a termelés és a fogyasztás. A helyi gazdaságfejlesztés (továbbiakban HGF) gondolati alapjával szemben – vagyis, hogy a térségek saját erőforrásait kell feltárni és

felhasználni – a hazai fejlesztési gyakorlat sokkal inkább a területfejlesztés másik alapvető lehetőségére, a külső erőforrások bevonására támaszkodik (CZENE Zs. – RICZ J. 2010). Tanulmányunkban amellel érvelünk, hogy ezen a gyakorlaton, a gazdasági recesszióból való kilábalás módjait keresve miért szükséges változtatni. A belső erőforrásokra helyezi a hangsúlyt NÉMETH N. (2011, 3) is, aki a gyakorlati szakember szemszögéből határozza meg az HGF általános céljait:

- „Arra törekszünk, hogy feltárjuk a térségek saját, belső erőforrásait, és ezeket igyekszünk minél hatékonyabban hasznosítani.
- A »képesség tétel« a kulcsszó: a helyiek képesek legyenek felismerni, rendszerezni és kiaknázni a kezükben és a környezetükben lévő erőforrásokat.
- Kiemelt cél a jövedelmek helyben tartása: jövedelem ne áramoljon ki a térségből (településről), ha nem muszáj; amit csak meg lehet oldani helyben, azt oldják is meg helyben. Alapelv, hogy nyersanyag nem hagyhatja el a térséget, csak feldolgozott áru”.

A szerző legutolsó mondatában foglaltakkal nem értünk egyet, hiszen egy nyersanyag is lehet helyi termék és sok tevékenység esetében a helyben feldolgozás egyszerűen nem valósítható meg. Teljes mértékben egyetértünk viszont NÉMETH N. (2011) listájával, melyben felsorolja, hogy szerinte egy lokálisan működő gazdasági modell a gyakorlatban mely eszközökkel operálhat: helyi termékek (fejlesztése), helyi „pénz”, helyi csereeszközök, helyi alternatív energia termelése, kisközösségi autonóm energia-ellátás, helyi vállalkozások fejlesztése, méltányos turizmus, helyi fesztiválok, közösségi rendezvények, közösség-fejlesztés, szociális munka és szociális gazdaság. Kritikai megjegyzésként hozzáfűzzük, hogy a jegyzék közel sem teljes. Reményeink szerint a tanulmány elolvasása és továbbgondolása hozzájárul a HGF eszköztárának kibővítéséhez és az elemek súlyozásához is.

Gondolati előzmények

SZALAI J. (1987, 48) gondolataihoz, miszerint „...a válság megoldásának alapkérdése a távlatokat vesztett társadalom perspektíva-nyerése, ráadásul a perspektívának tartósnak és gazdaságilag is gyümölcsözőnek kell lennie...” egészen hasonló kiinduláspontokra épülnek jelen dolgozatunk a *túléléssel és hatékonysággal* kapcsolatos fejtegetései. SZALAI J. (1987, 48) gondolkodásmódja cinizmus nélkül realista: „Írásom középpontjában az a gondolat áll, hogy kibontakozás csak a munkavégzés értelmének széles társadalmi rétegek számára szavatolandó értéke mellett lehetséges.”.

Fontos feltenni a kérdést, hogy ha a munkavégző számára a munka értelme csak a javadalmazás legkülönbözőbb formáira való törekvés és semmi több, akkor valóban visszatükröződnek-e a fent említett magasabb eszmék? A munka nem rossz – már az Édenkertben is az ember feladata volt a hely rendben tartása, gondozása (I Móz. 2, 15). Ha valaki képes élvezni a munkáját, az az Édenkertetből való kiűzetés egyik terhe alól „mentesíti” magát (SEDLACEK, T. 2011). Az eredendő állapot nem a munka elvetése, szükségtelensége, hanem annak élvezete, a folyamatában és eredményében való gyönyörködés. CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (1991) hangsúlyozza, hogy a boldogság érzését a testet-lelket-szellemet igénybe vevő, ilyen módon az embert fejlődésre serkentő elfoglaltságok, feladatok hozzák el. Ha a hatékonyságra törekvés nem társul az elvégzendő munkához, továbbá ha az ember nem látja értelmét a tevékenységének, akkor a munkamorál szükségszerűen csökken. A fenti gondolatok talán elégséges alátámasztásul szolgáltak a túlélésre való törekvés ösztönéről, valamint a hatékonyságra való törekvés nélkülözhetetlen építőköveiről a helyi gazdaság-fejlesztésről való elmélkedésnek.

A HGF gyakorlata nem épülhet felülről lefelé irányuló mechanizmusokra, közöttük például a *paternalista hagyományokra*. MISZLIVETZ F. (2008) a paternalizmusra áhítóztat „potyautas mentalitásnak” nevezi. Szerinte „nem sikerült egyszerre szakítani a kádárizmus és a feudalizmus paternalista és szolgalelkűségre épülő hagyományával, a mindenk fölé helyezett rövidtávú egyéni érdekek kőrömszakadtáig tartó védelmével, a hosszú távú és szélesebb perspektívákban gondolkodás elutasításával („minek az, úgysem mi döntjük el”), a megbízhatatlanság, félrebeszélés, látszateltetés és teljesítmény-visszatartás kultúrájával.” A potyautas mentalitást az „ezt is megússzuk majd valahogy” kifejezéssel ábrázolja MISZLIVETZ F.

A helyi gazdaságfejlesztés alapjairól való gondolkodásnak harmadik nélkülözhetetlen eleme a *közösségtudat és a szolidaritás* fogalmaival ragadható meg. GREGG, S. (2012) álláspontja az, hogy Európában teljesen rosszul értelmezik a „szolidaritás” fogalmát. A kontinentális közvélekedés, hogy a szolidaritás (a jóléti állam erkölcsi morális alapja, így jelen gazdasági válságnak is alapja) az állam feladata. Az államon keresztül kell megvalósulnia ahelyett, hogy családok, kis közösségek, egyházak, magánszemélyek valósítanák meg. Ez egy teljesen hamis gondolkodás, hiszen a szolidaritás – morális voltából kifolyólag – bizonyos előzmények nélkül nem intézményesíthető, nem szabályozható. Az egyének közötti szolidaritás a közösségi szolidaritás alapja. Közösségi szinten azonban a szereplőknek olyan szabályokat kell elfogadni és érvényesíteni, ami erősíti, és nem gyengíti az egyéni szolidaritást. Feltételezzük, hogy a meglévő egyéni szolidaritás intézményesítése lehetséges. Ám az individuumok közötti szolidaritás hiányában, a pusztá intézmény megalapítása nem eredményezhet fenntartható változást.

Történelmi ív, jelenkori analógiák és metaforák

DEFOURNY, J. és DEVELTERE, P. (1999) a szociális gazdaság történeti beágyazottságát kutatták és tanulmányukban erre vezették vissza azon ösztönzőket is, amelyek az embereket közösséggé formálják. A görögök és az egyiptomiak vallási testvériségeket alapítottak, melyek célja a temetkezésről való gondoskodás volt; a közösség jelentette a biztosítékot az akkori – erős transzcendens kötődésű – embereknek arra, hogy végső útjukon megfelelőek lesznek a körülmények. A rómaiak alapítottak először céheket, amelyek gazdasági tevékenységről lévén szó már jobban kötődtek a HGF-hez. A 9. századtól angolszász és német területeken éledtek újjá a római mintát továbbvivő céhek, a 11. századtól pedig – a kolostorok mintájára – testvériségek alakultak, amelyek biztosították a közösség tagjait mindenféle kölcsönös segítségnyújtásról a mindennapi szükségletek terén. Összességében elmondható, hogy a középkor folyamán – mivel nem voltak akkora birodalmak, mint az ókorban – virágzott a lokális közösségek sokféle formája. Ez igaz a gyarmatosítás előtti Afrikára, Amerikára és Ázsiára is. A 18. századtól Angliában kezdtek kialakulni segítségnyújtó társaságok, nagyjából azzal a céllal, amelyek ma a jóléti állam feladatköréhez tartoznak. Betegség, vagy halál esetén segítségnyújtás volt a központi szervezőerő.

Természetesen problémák is felmerülhetnek a közösségekkel kapcsolatban. A közösségben élés nem mindig egyszerű, a hozzáértés is kérdéses és szociális érzékenység szükséges. Hozzá kell tenni, hogy nem elsősorban a hiány, vagy a szükség miatt, hanem velünk született szociális karakterünk miatt keressük a közösségeket (SEDLACEK, T. 2011) (Vö.: „social animal” kifejezés).

A helyi gazdaságfejlesztés gyakorlatának alapvető kritériumai közé tartoznak az átláthatóság biztosítása és az emberi lépték megőrzése. Az emberek félelmei átalakultak az idők folyamán: az ősember rettegetett úgy a vihartól, villámlástól vagy a háborgó tengertől,

mint a ma embere például a devizaárfolyamok hektikus és nehezen megmagyarázható mozgásától. Van analógia a kétféle félelem között? Igen van, nevezetesen az, hogy egyik kor embere sem értette tökéletesen azt, amivel szembenézett, csak érezte, hogy óriási hatással van az életére, és félelmetes hatalommal bír egy számára elérhetetlen, külső erő (LÁNCZI A. 2009).

Az ember azonban nem tud távoli hatalmaknak kiszolgáltatva élni. Az ősember istenekként tisztelte – félte – a természet erőit, a ma embere pedig még adós a megoldással. Lehet, hogy a devizaárfolyam mozgásaival való foglalkozás helyett a HGF felé kellene fordulni? Már a válság természete is jelzi a természettől való eltávolodást: olyan pénzekkel kereskedtek, spekuláltak, amelynek még nem realizálódott a fedezete a gazdaságban. A virtuális térben teremtett tünékeny látszatokhoz képest (vagy mellett), vissza kellene térni a kézzelfoghatóbb dolgokhoz, a naturáliákhoz és embertársainkhoz; egy sertés többet ér és nagyobb biztonságot nyújt, mint ugyanakkora névértékű részvény, egy jó szomszéd többet ér, mint tíz ismerős a Facebookon.

SEDLACEK, T. (2011, 25) *jólét-képhez* kapcsolódó megjegyzése, hogy a nomád életmódot folytató népek sokkal inkább tisztában voltak a tulajdonviszonyok kétirányú természetével, mint a letelepedettek. Tehát tudták, hogy amit ők birtokolnak, az ugyanúgy birtokolja és gúzsba köti őket is (vö.: Harcosok Klubja c. filmben az átlag amerikai bemutató Tyler Durden azt mondja: „a dolgok, amiket birtokolsz végül mind téged birtokolnak”, FINCHER, D. 1999). SEDLACEK, T. bemutatja azt is, hogy a Gyűrűk Ura Gandalfja és Galadrielle fél a gyűrű birtoklásától, mert attól tartanak, hogy nem ők fogják kontrollálni a gyűrűt, hanem az fog eluralkodni rajtuk, meghatározva arcukat (TOLKIEN, J.R.R. 1954, idézi: SEDLACEK, T. 2011, 138).

Rendkívüli fontossággal bír, hogy miként tudjuk kommunikálni a HGF-el kapcsolatos gondolatainkat. Ez ugyanis a legfőbb összekötő kapocs az „elemzői kapacitás” és „a változásra és változtatásra való képesség és hajlandóság” között. Világosan be kell mutatni továbbá azt is, hogy milyen nézőpontból tekintünk a HGF-re. BINGHAM, R.D. és MIER, R. (1993) szerint a helyi gazdaságfejlesztés alapvetően új társadalmi konstrukcióban gondolkodik, az új látásmódnak megágyazni pedig hogyan lehetne jobban, mint történet-meséléssel? A történetekben szereplő metaforák nem mások, mint az ötletek, a felismerések és eszmék szállítói és közvetítői az egyik értelmezési keretből a másikba. AKERLOF, G.A. és SHILLER, R. (2009) szerint az emberi elme narratívákban gondolkodik. Az ember felépít magában egy történetet a saját életéről, ami motivációt és keretet ad a hétköznapjaihoz. A történet-építésekben segítségünkre lehet ROWE, J. (2009) módszertana, amely a metaforákra, hasonlatokra és színes történetekre épül. Társadalomtudományi felismeréseink promóciója ezek használatával tökéletesedhet. Erre nagy szükségünk lehet akkor is, ha a helyi döntéshozóknak és közösségeknek szóló közérthető kiadványokat, előadásokat készítünk elő. A metaforikus analógiák és történetek ráadásul további ötleteket hozhatnak. ROWE, J. szerint merjük bátran használni az alternatív filozófiai nézőpontokat az elmélet és a gyakorlat közötti rés áthidalásához. A tény, hogy egy teória sokkal hangúlyosabban szól a „hogyan kellene csinálni”-ről, mint a „mit kellene csinálni”-ről folyton vissza-visszavezeti a stratégiát a történet-meséléshez. A történetek sokkal több figyelmet tudnak magukra vonzani, mint a tradicionális társadalomtudományi közlésmódok. SUI, D. (2000, 325) szerint: „Felismerve az alapvető korlátait a tudománynak és a tudományos módszereknek... azt tanácsolom, hogy kezeljük a tudományos kommunikációt is történet-mesélésként. Ahelyett, hogy erőlködve próbálnánk megvilágítani a legapróbb részletekig a tudományos igazságokat, inkább vizsgáljuk a történet koherenciáját és tegyük fel az alábbi két kérdést: Összeáll ez a történet? Igaznak hangzik?”

Globális gazdaság és globalizáció – lokális gazdaság és HGF

Napjaink világgazdaságában a globális és a lokális fogalompár egyszerre van jelen. „Mikor a globalizáció kritikusai az ökonómiai és információs hálózataikat szövik, akkor az a céljuk, hogy konkrét cselekvési játékkeretet hódítsanak vissza.” (SAFRANSKI, R. 2004 17.). A „Mennyi globalizációt bír el az ember?” című könyvben megjelent mondat, korunk világgazdaságának jellemzése szempontjából rendkívül aktuális és kulcsfontosságú tartalmi elemeket magában foglaló megállapítás. Napjaink egyre globalizáltabb világában a legnagyobb súlyú gazdasági döntések mindinkább az összefonódó nemzetközi pénzügyi és gazdasági erőközpontokban (transznacionális vállalatok, bank- és pénzvilág) fogalmazódnak meg. Eközben a nemzetállamok kormányainak, valamint az egyes mezo- és mikro szinteknek (régiónak, illetve településeknek) a fajsúlyos kérdésekben fokozatosan halványodik a befolyása (FARAGÓ L. 2004).

Azonban a területen kívülivé vált piaci erők térnyerésének folyamata mellett azt is „látni kell, hogy a globalizáció nem fedi le teljes egészében az egész teret és a gazdaságban is van számos olyan rés, amelyet nem érint, így vannak olyan területek, amelyekre regionálisan vagy helyben hatni lehet” (FARAGÓ, L. 2004, 57), sőt a szubszidiaritás elvéből kiindulva érdemes is beavatkozni. A helyi szintű aktivizálódás különösen annak fényében kulcsfontosságú, hogy napjainkban az óriási méretek szinte egyetemes bálványimádásában szenvedünk (SCHUMACHER, E. F. 1994) legyen az területi kiterjedés, gazdasági-jövedelmi koncentráció, vagy éppen vállalati méretnagyság. „Így hát feltétlenül szükséges a kicsinyesség erényeinek hangsúlyozása ott, ahol az helyénvaló” (SCHUMACHER, E. F. 1991) gondoljunk akár térbeli, akár méretbeli struktúrákra (1. táblázat). Ezt a gondolatmenetet nem mindenki véli teljesen magától értetődőnek. Sajnos vannak olyan nézetek, melyek szerint

1. táblázat – Table 1

A globalizáció és a lokalizáció néhány jellemzője
Some attributes of the globalization and localization

A globális szemlélet mint a problémák forrása	A lokalizáció a megoldás: a fenntartható fejlődés feltétele
Város-falu ellentét	Város-falu együttműködés
Hosszú szállítási utak, környezetszennyezés	Rövid szállítási utak, környezetkímélés
Élelmiszerimport, feldolgozott, tartósítókkal teli élelmiszerek, egészségkockázat	Helyi termék-fogyasztás, friss, helyi, biztonságos élelmiszer
Nagy cégek előnye	Sok sikeres kisvállalkozás, élettér a hazai szereplőknek, családi gazdaságoknak
Elnéptelenedett falvak, monokultúrák	Élettel teli falvak, biodiverzitás
Hiper/szupermarketek	Helyi, közösségi piacok
Specializált tudás, részterületek ismerete	Átfogó ismeretek, rendszerszemlélet, hagyományok, átöröklött tudás hasznosítása, innováció kreativitás
Függőség	Önállóság, önbizalom, spirituális fejlődés
Társadalmi polarizáció	Társadalmi kohézió, erős társadalmi tőke
Az ember dolgozó, és vásárló individuum	Az ember gondolkodó, cselekvő polgár, a közösség része

Forrás: Csath M. (2011)

„lokálisnak lenni egy globalizált világban a hátrányos társadalmi helyzet és a leépülés jele” (BAUMAN Z. 1998).

A lokális tér (a piac tere), illetve a lokális gazdaságok Csath M. (2010) megfogalmazása szerint „öntevékeny, önellátásra képes, erős közösségekre és helyi értékekre támaszkodó gazdaság”, melynek célja az értéklánc és a nyereség „helyben tartása”. Fő szereplői pedig a helyi beágyazottságú kis- és középvállalkozások. Vizsgálatuk előtérbe kerülése a globalizáció felerősödésének egyik következménye. Többen, köztük a szóösszetételt is megalkotó Roland Robertson – nem is globalizációról, hanem a globális és a lokális szavak összeillesztésével, lokalizációról beszélnek, hangsúlyozandó, hogy a siker e két tényező, azaz a globális és a lokális erőforrások regionális összekapcsolásán nyugszik (Cséfalvay Z. 2006).

Az utóbbi évtizedekben számos hazai és külföldi szerző (Schumacher, E. 1991; David C. K. 1996; Cséfalvay Z. 2006; Lentner Cs. 2006; Csath M. 2011) körültekintően foglalkozott a lokális gazdaságok bemutatásával, szerepük és súlyuk indokolt növelésének fontosságával, valamint kitorésük lehetőségének számbavételével. Az egyik legnagyobb hatású munka kétségkívül Kortén, D. nevéhez fűződik, aki kifejti, hogy „a kollektív (az emberi séget és a természeti erőforrásokat egyaránt érintő) katasztrófa elkerülése érdekében gyökeresen át kell alakítani az üzleti élet rendszerét és vissza kell állítani a kisméretű és a helyi gazdálkodás rendszereit” (Kortén, D. 1996, 11). Gondolatai mottójául a következőket adja meg: „építsek újjá gazdaságokat saját érdekeitek alapján!” (Kortén, D. 2009, 9). A szerző nemcsak felvázolja, hanem össze is foglalja a helyi, emberközpontú gazdaságra történő áttérés programját. Szerinte a jövő kulcsa a helyi gazdasági kezdeményezéseken, a helyi vállalkozásokon és a dolgozó embereken alapuló helyi piacgazdaságé, ahol az emberek valódi javak és szolgáltatások előállításával foglalkoznak maguk, családjuk és lakóhelyük megélhetése biztosítása céljából. A helyi piac legfőbb feladata, hogy „valóságos vagyont teremtsen valódi erőforrásokból, valóságos igények kielégítésére” (Kortén, D. 1996, 54).

Ez utóbbi gondolatra rimel Baudrillard, J. napjaink világgazdaságával kapcsolatos leplezetlenül kritikus fejtegetése, miszerint a gazdaságban a vagyon forrását a termelés helyett egyre inkább a spekuláción alapuló szolgáltatások jelentik. „A spekuláció már nem az értékföltsletet jelenti, hanem az érték extázisát, amelynek nincs kapcsolata a termeléssel vagy a termelés valóságos feltételeivel. A spekuláció az érték lecsupaszított formája, amely már csak a saját fejlődésével törődik” (Baudrillard, J. 2000, 7-8). Ennek eredményeként „a gazdaság destabilizálódik, mert a spekulációk nem a valóságos gazdaságból indulnak ki, hanem a tőkeáramlás végletekig hevített szimulációjából, ezáltal megkettőzik és meghamisítják a valóságos gazdaságot” (Baudrillard, J. 2000, 99). Ebből egyenesen következik, hogy a helyi gazdaság komplex rendszere, így felépítése és mechanizmusa nem feltétlenül, sőt legtöbbször egyáltalán nem a makrogazdaság leképezése. A helyi gazdaságfejlesztés alapjául szolgáló helyi érdek ugyanis a sajátos adottságokhoz és feltételekhez igazodik, emellett nagyfokú területi és települési meghatározottságot és kötődést is mutat (Hrubí L. 1994; Mezei C. 2006; Mezei C. 2007.). A helyi gazdaságfejlesztés célrendszerének középpontjában döntően az alábbi motivációs tényezők találhatók meg Hrubí L. (1994) és Péteri G. (1995) alapján:

- munkaerő-piaci problémák megoldása, munkahelyteremtés
- a térség, település népességének hatékony foglalkoztatása
- a közösségi és egyéni jövedelemforrás gyarapítása
- gazdasági növekedés és gazdasági átstrukturálódás elősegítése
- komplex és diverzifikált gazdasági bázis létesítése
- kis- és középvállalkozások fejlődésének ösztönzése
- helyi munkamegosztás és kapcsolatrendszer kialakítása

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni, hogy a lokális siker kulcsa a helyi-tér-ségi kezdeményezésben, mindenekelőtt az itt meglévő szervezetek aktivizálódásában és azok széleskörű, hatékony együttműködésében rejlik.

A HGF egy általános modellje

A helyi gazdaságfejlesztés kapcsán sem kerülhetjük ki az értelmezési keretek tárgyalását, tehát körül kell járni a HGF határait. Látni fogjuk, hogy ez nem is olyan egyszerű. A tárgyunk térbeli, területi keretei közel sem nyilvánvalóak. VALLER, D. és WOOD, A. (2010, 140) szerint problémás definiálni az alábbi fogalmakat; lokális, regionális, szomszédság, állam, közösség stb. A HGF irodalma körül is nehéz szakmai korlátot szabni, mivel napjaink rugalmas megközelítése a következő szakterületek tanulmányaiból merít: politika, földrajz, szociológia, közgazdaságtan, jogtudomány, hogy csak a legfontosabbakat említsük (VALLER, D. – WOOD, A. 2010).

Azt sem könnyű megállapítani, hogy milyen jellegzetességgel kellene rendelkeznie a HGF megfelelő elméletének. CLARKE, S. E. (2001) könyvének fő üzenete, hogy *nagyon hiányzik egy formális és meggyőző elméleti keretrendszer a HGF-et illetően*. Mások szerint a gondolati kuszaság a legnagyobb probléma, amelyet főként a sok különböző, egyenként (önmagukban) rendkívül speciális és szűk elméleti keret okoz. WILSON, J. J. (1999) álláspontja is ezt erősíti; szerinte a tudományos élet képviselői újabb és újabb speciális és pragmatikus teóriáikkal elárasztják az akadémiai piacot. Ez a túlkínálat okozza a bajt. Ezek az elméletek rendszerint nagyon látványosak és divatosak, könnyű felkelteni a döntéshozók érdeklődését velük. Hazánkban egyelőre még nem jelentkezett a HGF területén a tanulmányozón, viszont már a kezdetekkor érdemes elköteleződni egy olyan irányvonal mellett, amely az egyes operatív elméleteknek stabil alapot kínál (G. FEKETE É. 2011). E hiány pótlására teszünk kísérletet az alábbiakban.

CLARKE, S. E. (1993) szerint a HGF mélyebb jelentése éppen az egyes politikák összetett és sok társadalmi dimenzióban ható mivoltában van. Szerinte a szintézisre törekvés hiánya a legnagyobb probléma, amellyel azonban a legkevésbé vannak tisztában a tudósok és a fejlesztők. CRUNDEN, R. M. (idézi VALLER, D. – WOOD, A. 2010) szerint ennek a problémának a gyökere a pragmatikus beállítottságban keresendő. Ebből az attitűdből az következik, hogy azok az elvont fogalmi gondolkodásból származó absztrakciók, amelyeknek nincs azonnal eredménye a gyakorlatban, elvetésre kerülnek. Az, ami nincs közvetlenül kapcsolatban a mindennapi életünkkel, az nem érdemel figyelmet; a napi problémák kezelése fontosabb, mint az alapigazságok felismerése. Ez a tendencia folyton „eszköz-elméletek” kidolgozása irányába hat: a „cselekvési útmutató” zászlaja alatt születnek az alkalmazott jelleggel bíró tanulmányok. A folyamat eredménye a töredezett szakirodalom, amelyből hiányzik az átfogó kérdések vizsgálata és az elméleti szintézisre való törekvés. Sőt a technokrata „tudósok” valóságos harcot folytatnak a minden részletre kiterjedő, átfogó teoretikus tanulmányok ellen (WIEWEL ET AL., 1993). Talán az elméleti munkák nem lennének összeegyeztethetők a tudomány fő áramlataival, paradigmáival?

Tudatában vagyunk annak, hogy nagy a veszélye a HGF-hez kapcsolódó gondolatok, stratégiák és gyakorlatok általánosításának. A „one-size-fits-all” jellegű elképzelések azonban legtöbbször csak a mintaterületen működnek tényleg jól. A HGF stratégiáról szóló elgondolások PERRY, M. (2010) szerint három alapvető jellemzővel bírnak:

- Kijelentés: Legyen alapos, ami jól adaptálható a helyi viszonyokhoz. Releváns kérdés: Mennyire illeszthető a stratégia egy adott területhez, az ott tapasztalt körülményekhez? A precizitásnak tehát össze kell fonódnia a rugalmasság kívánalmával.

- Kijelentés: Legyen átfogó, ami nem csak a helyi viszonyokból következik. Releváns kérdés: Mennyire lehet generális (több helyszínen használható)? Az átfogó jelleg nem jelenti azt, hogy általános érvénnyel is bír.
- Kijelentés: Egyszerű, átlátható és sallangmentes. Releváns kérdés: Mennyire ragadja meg a leglényegesebb változókat és azok kapcsolatait? Az egyszerűség ez esetben sem jelentheti a pongyolaságot (*1. ábra*).

1. ábra A sikeres HGF stratégia elméleti modellje (PERRY, M. 2010 alapján saját szerkesztés).
Figure 1 The theoretical model of the succesful LED strategy (based on PERRY, M. 2010).

THORNGATE, W. (1976) szerint egyidejűleg a legjobb stratégiák esetében is csupán két paraméter valósulhat meg a hátréből. A valódi társadalmi-gazdasági körülmények komplexitása nem teszi lehetővé egyszerre mindhárom igény kielégítését. Ha mondjuk egy stratégia alapos és nem csupán egy, hanem több helyi gazdaságra is alkalmazható, akkor az biztosan nem lesz egyszerű. Emellett ha egy stratégia egyszerű, akkor annak be kell áldoznia vagy az alaposág, vagy az átfogóság kritériumát. A leggyakoribb esete a kudarcnak, ha egyszerre egyszerű és átfogó érvényű stratégiát alkotnak: ebben az esetben a konkrét társadalom- és gazdaságföldrajzi viszonyok között általában csődöt mond a stratégia. RECHNITZER J. (2011) más szempontú, ám szintén tanulságos munkájában a területpolitika és a vidékpolitika eltérő paradigmáira világított rá. Ebből a munkából is látszik, hogy mennyire eltérő szemlélettel lehet ugyanannak a térségnek a fejlesztésébe belevágni.

THOMAS, A. (idézi VALLER, D. és WOOD, A. 2010) szerint ehhez kapcsolódó releváns probléma az is, miszerint nem egyértelmű, hogy egy-egy stratégiához melyik kettő paramétert kellene illeszteni, illetve hogy egy már létező stratégia melyik dimenzióiban erős. Összetett és egyben szubjektív jellegű, hogy a HGF-ben résztvevő „stakeholderok” közül ki melyik paramétert részesíti előnyben. A tudományos élet képviselői, a szakpolitikai vezetők és a HGF szakemberek más-más prioritások alapján döntenek. A szakpolitikusok kedvelik az egyszerű, tehát jól kommunikálható és az átfogó, több helyszínnel is alkalmazható stratégiai elgondolásokat. Az alaposág kritériumának biztosítása már nem az ő gondjuk. Számukra a lényeg az, hogy a támogatásokat kiosztották és a nemzeti stratégiában kitűzött célok felé haladnak. A HGF szakember alapos stratégiát akar, hiszen ez alkalmazható lesz ahhoz a konkrét problémához, amellyel éppen foglalkozik. Biztosra akar menni, és el is akarja adni tervét a helyieknek: a második tényező számára is az egyszerűség, a könnyen átláthatóság. Mivel egy konkrét helyszínnel dolgozik, számára a legkevésbé fontos, hogy átfogó érvényű legyen a tervezet. A tudományos élet képviselői alapos – hiszen tudományos pontosság a cél – és átfogó – mivel tankönyvekbe és szakfolyóiratokba írnak – stratégiát akarnak kidolgozni. Az egyszerűség kritériumát tudják a legkevésbé érvényesíteni.

A társadalomföldrajzban például még kezelhető számú adattal alaposan jellemeznek egy térséget, majd az átfogóságra törekedve szelektálják az egyes társadalmi és gazdasági dimenziókat. Nem is tehetnek mást, hiszen az alaposság egy fokán túljutva csak az állapítható meg, hogy minden eset más, a földrajz idiografikus tudomány.

A HGF egy specifikus magyar modellje

A 2. ábrán azt kívántuk bemutatni, hogy a HGF nemzeti minimumként való beállítása előtt nem látunk elháríthatatlan akadályokat. A legkülönbözőbb jellemzőkkel bíró emberek juthatnak el a HGF-hez mint az életminőségüket, szubjektív jólétüket és végeredményben a boldogságukat javító egyik tényezőhöz (EGEDY T. 2009). Szükségszerűen más kiindulási alappal, szükségszerűen más utakon juthatnak el hasonló, a HGF-fel kapcsolatos megoldásokhoz. Akár a tervezés, akár a megvalósítás, akár az értékelés fázisában érdemes azt következetesen végiggondolni, hogy mire szolgál az ő elképzelésük, azoknak milyen morális és esszenciális előfeltételei vannak. A fogalmakkal operáló 2. *ábra* átgondolása, egyedi átformálása, és/vagy képekké transzformálása ebben nyújthat segítséget.

ESZMÉK/IRÁNYZATOK	SZÍNEK	TERVEK/CSELEKEDTEK
Baloldal ⇨	piros ⇨	szociális gazdaságfejlesztés
Jobboldal ⇨	fehér ⇨	közmunkaprogram / kis- és középvállalkozás fejlesztés
Liberálisok ⇨	zöld ⇨	ökofalvak/ városi közösségi kertek
↓		
HGF MINT NEMZETI MINIMUM		
MILYEN CÉLT SZOLGÁL?		MILYEN (ELŐ)FELTÉTELEK SZÜKSÉGESEK?
Túlélés	⇔	Biztonság
Függetlenség	⇔	Szabadság
Hatékonyaság	⇔	Felelősség
Közösségépítés	⇔	Szolidaritás
Jólét-kép megvalósítása	⇔	Nevelés
Fenntarthatóság	⇔	Érték

2. ábra A HGF mint a nemzeti minimum egyik metaforája a mai Magyarországon. Forrás: saját szerkesztés
 Figure 2 The LED, as a metaphor for national minimum in contemporary Hungary. Source: own compilation

Összefoglalás

A helyi gazdaságfejlesztés kérdésének fontosságát és komplexitását hangsúlyozva, a tanulmány gondolati csomópontjai és a körvonalazott problémák egyértelműen az olvasók perspektíváját hívatottak szélesíteni. A tanulmány általános célja a válságból való kiütkezés egy lehetőségének (módozatának) felvillantása volt. Specifikus célja pedig az, hogy a helyi gazdaságfejlesztés gondolata befészkelje magát az olvasók fejébe, valamint hogy további kérdések és kételyek fogalmazódhassanak meg benne a helyi gazdaság kapcsán. Nem törekedtünk a helyi gazdaság fejlesztésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati elgon-

dolások teljes körét feltárni. Mindössze arra tettünk kísérletet, hogy felvillantsuk a helyi gazdaságfejlesztésnek a *túléléssel, a függetlenséggel, a hatékonysággal, a közösségtudattal, a jólét-képpel és a fenntarthatósággal* való szoros összefüggését. Megállapítottuk, hogy nem tehető egyenlőségjel a helyi gazdaságfejlesztés és az önellátásra törekvés közé, továbbá, világosan kifejtettük, hogy nem épülhet paternalista hagyományokra. Hangsúlyoztuk, hogy a helyi gazdaságfejlesztés nem rurális specifikum, tehát nem lehet kizárólag a vidékfejlesztés szerteágazó kérdéskörei közé besorítani (BARTKE ET AL. 2004; NAGYNÉ MOLNÁR M. 2012). Az urbánus terekben is létjogosultsága van ennek a fejlesztési formának. A helyi gazdaságfejlesztést nem szabad összekeverni a szociális gazdaságfejlesztéssel, ahol a csökkent munkaképességűekkel, a tartósan munkanélküliekkel, segélyezettettekkel való foglalkozásnak van kiemelt jelentősége (SZABÓ SZ. 2012). Nem tehető egyenlőségjel a helyi gazdaságfejlesztés céljai, valamint az ökofalu-mozgalom vagy akár a városi közösségi keretek mozgalom célkitűzései közé sem. A közmunkaprogramon alapuló aktivitás jelenlegi gyakorlata sem igazán tekinthető a helyi gazdaságfejlesztés egyik megnyilvánulásának, bár elméletileg lehetne az. Zárásként meg kell említenünk, hogy a tanulmány egyes gondolatainak a területi tervezés gyakorlatába való beépítése további kutatásokat igényel.

Epilógus

LATOUCHE, S. közgazdász és növekedéstagadó filozófus szerint biztos, hogy a jelenlegi folyamatos növekedésre alapozott rendszerekkel szakítani kell, mert azok nem tarthatók fenn (KINCSEI É. 2011 interjúja alapján). Az is biztos, hogy ez a társadalom sokkal lokálisabb lesz kisebb méretű termelő és fogyasztó közösségekkel, amelyek kevesebb hulladékot fognak termelni. Szerinte még a közlekedés is nagyban meg fog változni ennek hatására: a kis helyi közösségek miatt nem lesz szükségünk az áruk, személyek és szolgáltatások permanens áramlására. Reményei szerint kevesebb haszontalan, de több jobb minőségű termék vesz majd minket körül. A mértékletességet kell az emberek egyik legfőbb benső mércéjévé tenni, hiszen ARISZTOTELÉSZ (ford. SZABÓ, 1997) szerint is a gonosz a mértéktelenségben rejtőzik.

MELLÁR T. (2012) szerint a kisparcellás, magas hozzáadott értékű növények termesztésére épülő agrárstratégia a jövő záloga. Csak így lehet több százezer fővel növelni a foglalkoztatottságot. Ezek után már csak egy logikai lépés, hogy akkor ez a gazdálkodási mód a költségvetés, az egészségügy, az oktatás és a nyugdíjassza fiskális egyensúly felé történő elmozdításának is a kulcsa lehet. MELLÁR T. (2012) szerint a „piac szempontjából kritikus üzemenyagságot el lehet érni a kistulajdonok bázisán is, nem szükséges hozzá az óriási tulajdonkoncentráció, a latifundiumok kialakulása.” Ha ezt összevetjük CSABA L. (2011, 816) megállapításával, miszerint a minél szélesebb körben terített tulajdon a szociális piacgazdaság egyik alapvető szükséglete, akkor szintén a HGF-hez jutottunk el.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány támogatta. Köszönettel tartozunk továbbá a tanulmány lektorainak tartalmas és értékes észrevételeikért, javaslataikért.

RAPKAY BENCE

ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
rapkay@gmail.com

ILLÉS SÁNDOR

ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
illes@caesar.elte.hu

STÁRICS ROLAND

ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
starics.roland@indamail.hu

IRODALOM

- AKERLOF, G. A. – SHILLER, R. 2009: *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism.* – Princeton, NJ. 264 p.
- ARISZTOTELÉSZ: Mértékletesség és mértéktelenség. – In: SZABÓ M. (ford, 1997) *Nikomakhoszi etika 3. könyv.* Európa Kiadó, Budapest. 383 p.
- BARTKE I. – CZIRA T. – VIDÉKI I. – VOLTER E. 2004: Egyensúlyi modellezés kistérségek fejlesztésének megalapozásához. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 232 p.
- BAUDRILLARD, J. 2000: Az utolsó előtti pillanat. Beszélgetések Philippe Peti-vel. – Magvető, Budapest. 148 p.
- BAUMAN, Z. 1998: *Globalizáció. A társadalmi következmények.* – Szukits Könyvkiadó, Kaposvár.
- BINGHAM, R. D. – MIER, R. (eds.) 1993: *Theories of Local Economic Development.* – Sage, Newbury Park. 319 p.
- CLARKE, S. E. 1993: The profound and the mundane. – *Urban Geography* 14. 1. pp. 78–94.
- CLARKE, S. E. 2001: Well, maybe...: taking context seriously in analyzing local economic development. – *Economic Development Quarterly* 15. 4. pp. 32–322.
- CRUNDEN, R. M. 1996: *A Brief History of American Culture.* – North Castle, Armonk NY. 363 p.
- CZENE, ZS. – RICZ, J. (szerk.) 2010: *Helyi Gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Területfejlesztési Füzetek 2.* – NFM–NGM–VÁTI, Budapest, 196 p.
- CSABA L. 2011: A magyar átalakulás és fejlődés néhány általánosítható elméleti tanulsága. – *Közgazdasági Szemle* 58. 11. pp. 813–831.
- CSATH M. 2001: *Kiút a globalizációs zsákutcából.* – Kairosz Kiadó, Budapest. 302 p.
- CSATH M. 2010: *Kit válasszunk? Választási iránytű.* – Kairosz Kiadó, Budapest. 222 p.
- CSATH M. 2011: *Kiművelt emberfők nélkül?* – Kairosz Kiadó, Budapest. 164 p.
- CSÉFALVAY Z. 2006: *Kérdések Robin Hoodhoz. Esszék a magyar gazdaságról és társadalomról (1997–2006).* – Kairosz Kiadó, Budapest. 384 p.
- CSIKSZENTMIHÁLYI M. 1991: *Flow, The Psychology of Optimal Experience.* – Harper Perrenial. 336 p.
- DEFOURNAY, J. – DEVELTERE, P. 1999: *The social economy: The worldwide making of a third sector.* – Centre d'Économie Sociale, Université de Liege, Liege. 35 p.
- EGEDY T. 2009: *Városrehabilitáció és életminőség.* – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 152 p.
- ENSZ 2011: *The Global Social Crisis Report on the World Social Situation.* – United Nations, New York. 131 p.
- FARAGÓ L. 2004: *A közösségi (területi) tervezés szerepe a gazdaságfejlesztésben.* – In: PÁLNÉ KOVÁCS I. (szerk) 2004: *Versenyképesség és igazgatás.* MTA RKK, Pécs. 266 p.
- FINCHER, D. 1999: *Fight Club* (film).
- G. FEKETE É. 2011: *BAJMÓCY Z.: Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. Könyvszemle.* – *Tér és Társadalom* 25. 4. pp.
- G. FEKETE É. 2010: *Geographical aspects of social and solidarity economy.* – *Business Studies* 7. 2. pp. 47–59.
- GREGG, S. 2012: *lecture; Europe: A Continent in Economic and Cultural Crisis* (Dr. Samuel Gregg – Acton Institute) youtube.com/watch?v=h1HZud5lHGc&feature=youtu.be (előadás)
- HRUBI L. 1994: *Az önkormányzat és a helyi gazdaságpolitika problémái.* – In: CSEFKÓ FERENC (szerk.) (1994): *Tér és közigazgatás.* MTA RKK MKI, Budapest. 265 p.
- ILLÉS S. – MICHALKÓ G. 2011: *Real estate purchasing by foreigners in Hungarian Settlement system as seen from the angle of niche concept.* – In: CSAPÓ T. – BALOGH A. (eds.) *Development of the Settlement Network in the Central European Countries.* Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg. pp. 175–189.
- KORTEN, D. C. 1996: *Tőkés társaságok világuralma.* – Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat. Budapest.
- KINCSEI É. 2011: „Egy generációnak egy mosógép” – interjú a növekedéstagadó francia közgazdással <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20110325-interju-serge-latouche-francia-kozgazdasszal-a-nemnovekedes-konpciojanak-kidolgozovaval.html> 2011. 03. 29., 14:30 (interjú)
- LADOS M. 1992: *Önkormányzat és vállalkozás.* – In: CSEFKÓ FERENC (szerk.): *Helyi társadalom, gazdaság, politika. Tanulmányok az önkormányzatokról.* Pécs. pp. 104–132.
- LÁNCZI A. 2009: *Sors hagyaték.* – Helikon, Budapest.

- LENTNER Cs. 2010: A magyar gazdasági válság és válságkezelés néhány történeti és nemzetközi aspektusa. *Pénzügyi Szemle* 55. 3. pp. 561–584.
- MELLÁR T. 2012: Jobb későn, mint soha. *Heti Válasz*, 2012. január 26.
- MEZEI C. 2006: A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. – *Tér és Társadalom* 20. 4. pp. 85–96.
- MEZEI C. 2007: A helyi gazdaságfejlesztés elméleti háttéréről. – In: HORVÁTH M. TAMÁS (szerk.): *Piacok a főtéren: helyi kormányzás és szolgáltatásszervezés*. pp. 121–159.
- MISZLIVETZ F. 2008: Mi lett veled, Magyarország? <http://www.ujreformkor.hu/node/34> (publicisztika)
- NAGYNÉ MOLNÁR M. 2012: A társadalomföldrajz szerepe a falukutató mozgalmak újjáélesztésében. – In: NYÁRI D. (szerk) *Kockázat – konfliktus – kihívás*. – In: VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a Meriexwa nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának tanulmánykötete. Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. pp. 647–658.
- NÉMETH N. (szerk.) 2011: A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata. *Esettanulmányok*. – MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 112 p.
- NÉMETH N. 2011: Közcélú foglalkoztatás és helyi gazdaságfejlesztés az elmúlt évek Magyarországn. – HÉTFÁ – Pannon Elemző Iroda.
- PERRY, M. 2010: Controversies in Local Economic Development. *Local Economy* 25. 7. pp. 527–534.
- PÉTERFI G. 1995: Önkormányzati gazdálkodás. Új lehetőségek, gyakorlati módszerek. – *Helyi önkormányzati know-how Program*, Budapest. 266 p.
- RECHNITZER J. 2011: Területi politika és vidékpolitika. – In: MEZEI C. – BAKUCZ M. (szerk.) *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés: Tanulmányok Buday-Sántha Attila 70. születésnapjára*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. pp. 144–158.
- ROWE, J. 2009: Moving the theory of local economic development beyond metaphors. – *Australasian Journal of Regional Studies* 15. 1. pp. 98–117.
- SAFRANSKI, R. 2004: Mennyi globalizációt bír el az ember? – Európa Könyvkiadó, Budapest. 71 p.
- SCHUMACHER, E. F. 1991: A kicsi szép. *Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról*. – *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest. 303 p.
- SEDLACEK, T. 2011: *Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street*. – Oxford University Press. 368 p.
- SUI, D. 2000: Visuality, aurality, and shifting metaphors of geographical thought in the last twentieth century. – *Annals of the Association of American Geographers* 90. 2. pp. 322–343.
- SZABÓ, SZ. 2012: Kiút az elmaradottságból? A Sellyei kistérség esélyei egy fókuszcsoporthoz interjú tapasztalatai alapján. – *Comitatus* 22. 9–10. pp. 55–68.
- SZALAI, J. 1987: Társadalmi válság és reform-alternatívák. – *Századvég* 2. 3. pp. 121–139.
- THOMAS, A. 2003: *Controversies in Management*. – Routledge, London. 260 p.
- THORNGATE, W. 1976: Possible limits on a social science of social behaviour. – In: STRICKLAND, L. – ABOUD, F. – GERGEN, K. (eds.) *Social Psychology in Transition*, pp. 121–139 (New York: Plenum Press). 102 p.
- TOLKIEN, J. R. R. 1954: *The Lord of the Rings*. – George Allen & Unwin.
- VALLER, D. – WOOD, A. 2010: Conceptualizing Local and Regional Economic Development in the USA. – *Regional Studies*, 44. 2. pp. 139–151.
- WILSON, J. J. 1999: An institutionalist take on state activism in economic development: a theoretical system, *International Journal of Economic Development* 1, pp. 1–29 (http://www.fsu.edu/_spap/archive/symposium/WILSON.pdf) (accessed on 1 March 2007).
- WIEWEL, W. – TIETZ M. – GILOTH R. 1993: The economic development of neighbourhoods and localities. – In: BINGHAM R. D. – MIER R. (eds.) *Theories of Local Economic Development*, Sage, Newbury Park. pp. 80–99.